

SCHILDER - DE STRIJDER

Wanneer men de woorden, die boven dit artikel staan, leest, zal ieder onmiddellijk toegeven, dat de daardoor uitgedrukte combinatie — die van Schilder en strijder — juist is.

Schilder was een strijder, van zijn eerste optreden tot zijn laatste ademtocht. Hij heeft gevochten in iedere kring, waarin zijn God hem plaatste en tegen iedere afwijking van Gods waarheid, welke hij ontdekte. Hij streed met zijn gesproken woord — hoeveel duizenden malen heeft hij het woord gevoerd? Hij streed met wat hij schreef — wie zal het enorme aantal woorden tellen, dat uit zijn met vaart gehanteerde pen en zijn afgebeelde machine stroomde? Hij streed ook en vooral met de daad. Want hij stond voor de zaak van zijn God. Ze was hem meer dan het leven, dat hij zo hartstochtelijk liefhad.

Wanneer ik nu, in de dagen, waarin Schilders lijk nog opgebaard staat in zijn grote huis en waarin allen die hem liefhebben onzeker rondtasten als in een vreemde leegte vanwege de slag die hen trof — wanneer ik nu iets zeggen wil over de grote strijder Schilder, dan heb ik toch niet het oog op die strijd van Schilder, waarvan ieder weet en waarmee ieder die zich in zijn leven en werken inleefte direct in aanraking komt.

De publieke strijd van Schilder was namelijk niet meer dan een openbaring — ongetwijfeld een noodzakelijke openbaring, maar toch ook niet meer dan een openbaring — van iets dat dieper lag en hoger greep dan wat zich manifesteerde in het samenleven, de omgang der mensen, de openbare worsteling der geesten. Schilders strijd naar buiten was immers steeds het resultaat, de vrucht van een overwinning in zijn binnenste. En deze overwinning was een geschenk, dat God hem als een „loon“ na en op een harde, volgehouden worsteling, uit genade schonk.

Schilders strijd — het is mij in jarenlange omgang en uit langdurige correspondentie al scherper voor de geest komen te staan — was de vrucht van een voortgaande verloochening van zichzelf, van een kruisiging van het vlees, van een gewillig opnemen van dat kruis, dat zijn hemelse Vader voor dit zijn kind had bestemd.

Opgegroeid in het stille, kleine Kampen van het begin dezer eeuw, levend in zeer moeilijke financiële omstandigheden, werd Schilder, na een korte volkomen mislukte carrière als loopjongen in een manufacturenhandel, dank zij het initiatief en de steun van anderen, naar het gymnasium gezonden.

Toen kwam hij in een voor hem volkomen vreemde wereld. Verslagen, bedremmeld als in een droom bevoogd hij zich aanvankelijk onder zijn kameraden. Maar langzamerhand, vooral nadat hij student was geworden, werd zijn geest wakker en ontplooid zich zo, dat ieder die het opmerkte zich verbaasde. Zijn enorme kennis van de klassieke en moderne talen — hij dacht er in! — ontsloot voor hem gemakkelijk de betoverende wereld van oude en nieuwe cultuur. Als in permanente extase wandelde hij door het wonderland, waarvan de grenzen voor hem waren geopend. Hij zag dieper, scherper, verder en vooral veel gevoeliger en fijner dan de anderen. Met een naar alle schoonheid hunkerend hart, met een geest, die onverzadigbaar hongerde naar wetenschap en wijsheid en begiftigd met een groot en scherp geheugen, dompelde hij zich in al het schone en nieuwe dat zich voor hem ontsloot. Zonder enige leiding, zonder enig gezelschap exploreerde hij als een eenzaam pionier de voor hem geheel nieuwe en hem zo hevig fascinerende gebieden van menselijk geestesleven. Hij verslond Goethe. Wie kende de Faust en wie peilde het faustische begere als hij? Dante doorkroop hij en hij doorproefde existentieel de bitterzoete schoonheid van diens goddelijke komedie. Hij las, at, assimileerde de Tachtigers als maar zelden iemand mogelijk is. Nietzsche's dithyramben zongen in zijn hoofd en hart. Hij bestudeerde Schleiermacher en onderging in hevige bewogenheid Kierkegaard. Het giste en brulste in Schilders geest! Hij gaf zich aan dat alles over als in een geestelijke orgie. En dan was er ook nog de muziek! Als kleine jongen had het orgel in de Burgwalkerk hem betoverd! En meermalen vertelde Schilder van de onvergetelijke ontmoeting, die hem beving, toen de lang onverwulbaar geachte droom, namelijk het mogen aanraken van de toetsen van dat voor hem bovenaardse instrument, werkelijkheid werd.

En onder en in en boven dat alles was er ook voor Schilder het „leven“. Zo zeggen de mensen dat. Het greep hem aan en hij wierp zich er in en het heeft hem meegeleurd naar zijn hoogten en diepten. Het heeft hem ook geslagen en gekneusd zoals dat alleen mensen met een groot en gevoelig hart overkomen kan.

Neen, er is nimmer een blijvende rust op de ziel van de jonge, weergaloos fel levende Schilder gekomen. En

*Ik wenschte Christus Kerk in Godes kracht te bouwen
Haer Heerlyckheit en eer en wonderheer t'ontvooien,
Tot aan het einde van den Grooten Oceaan.*

*Zoo wijt men ooren vindt, die Dietschen klanck verstaen,
En leeraem luisteren naer kerkelijke toonen,
Die Godt verheffende in dit werck der wercken kroonen.*

J. VAN DEN VONDEL.

hij was een trouw lid van de kerk zijner moeder. Maar wat zou er van hem terecht komen toen dat alles — en nog veel meer — zijn hart in laaiende vlam zette en zijn geest tot in de fundamenten schokte? Wat zou het einde zijn van deze eenzame, duizelingwekkende tocht naar het hoogland van wat mensen hadden gezien, gedacht, gedroomd, gezongen?

Wie Schilder kent weet het: Hij had een krater kunnen worden, waaruit een daemonische macht haar vuur en as afsput en uitgiet over de mensen. Hij had een mens kunnen worden, die restloos opgaat — en dus ondergaat! — in een afgodische adoratie van schoonheid. Uit hem had een profeet kunnen groeien, zo, dat hij duizenden het verderf injoeg door een valse religie!

Maar van dit alles is niets geschied.

Want God had Schilder bestemd voor de zware, maar en tegelijk ook zo blijde dienst in zijn kerk en rijk.

En daarom en daarvoor greep God in zijn leven in. Hij gaf hem die wonderlijk rijke gaven, maar bovenal: Hij heeft het hart van Schilder voor eeuwig in bezit genomen. Hoe dat is geschied, welke weg God daartoe met hem insloeg — dat is één der geheimen van Schilders leven, lijden en vreugden. Maar het is geschied. En toen heeft de HERE met onuitwisbare letters in Schilders hart gegraveerd, dat een mens alleen dan leven, alleen dan vruchtbaar kan zijn, alleen dan behouden wordt als hij, in een meedogenloze en permanente strijd tegen eigen vlees en eigen boze hart, het verdorven begere, de taale hoogmoed neerslaat en ook het zwaarste en bitterste dat God hem oplegt gewillig aanvaardt en draagt. Kortom — dat een mens lever duizend maal op alle mogelijke wijze moet willen ondergaan dan één stap zetten buiten de weg, die de hemelse Vader voor zijn kinderen afbakent.

In deze crisis van zijn jeugd heeft God Schilder doen verstaan de ernst en het geweld van de woorden waarover hij zo dikwijls sprak en schreef, omdat God ze elke dag op zijn ziel bond, omdat ze als met vlammeende letters in zijn hart beelden, woorden als: Laat het ja, dat zij zegt, ja zijn, en het neen, neen; wat daar bovenuit gaat is uit de boze! (Matth. 5:37). En dat andere: Die het vatten kan, die vatte het, dat wil zeggen: laat in uw hart en leven alle ruimte alleen voor God worden gereserveerd (Matth. 19:12). En vooral dat simpele, machtige woord van Micha: Hij heeft u bekend gemaakt, o mens, wat goed is en wat de HERE van u vraagt: niet anders dan recht te doen en getrouwheid lief te hebben, en ootmoedig te wandelen met uw God (6:8).

In de dagen, waarin God hem deze woorden „beveindelijk“ deed kennen, schreef Schilder als twee en twintigjarige jongen het opstel, dat hij met deze zinnen beëindigde — zinnen die de zuivere typering geven van heel zijn verdere levensworsteling:

God beveelt! Wij mogen niet anders.
Ons eigen hart dringt ons. Wij willen niet anders.

Of wat hetzelfde is: Rustige kracht... tot in den dood!¹⁾

In de greep van het woord Gods, zoals dat in de genoemde uitspraken de wereld in klinkt, is Schilder als een argeloos kind de kerkelijke wereld binnengestapt. Maar al gauw stond hij er midden in. Want hij begon te schrijven! Hij kon het niet laten. Het zat hem in het bloed. Bovenal: hij werd er toe geroepen. Het is nog een puur genot zijn eerste persproducten te lezen. Ze zijn speels, soms bijna kwajongensachtig. Ze tintelen en fonkelen van geest en van fijn vernuft. En de vreugde het taalinstrument te mogen bespelen zo dat alles „er uit gehaald“ wordt wat er in zit, straalt er helder uit op. Maar er klinkt ook een diepte en ernst in door, die ontroert en de mensen ook nu nog grijpt. Met onbegrensde eerbied stond Schilder tegenover de grote kerkelijke leiders. Hij voelde zich in hun nabijheid in alles de groene nieuweling. Maar langzamerhand gingen zijn ogen open voor wat niet in de haak was, voor wat niet zuiver, niet waar, niet oprecht was in de kerkelijke wereld. In het begin zag hij dergelijke dingen als verguizingen, domheden, incidenten. Maar al heel gauw moest hij tot de bittere erkenning komen, dat in dat alles zich ook de symptomen openbaarden van subtiel bederf, van langzaam voortlopende afval.

Het is niet te zeggen hoe nameloos veel verdriet dit in Schilders leven heeft gebracht. Zijn brieven spreken er overal van. Wat heeft het hem geknauwd als hij stootte op diplomatie, tactiek, kansberekening, coteriegeest, het overmatig adoreren en sauveren van wat in de toon bleef en het vertrappen van wat in het leiding gevende koor niet meezong. Het was hem als een lichamelijke kwelling wanneer niet alles werd gezegd wat gezegd moest worden, wanneer argumenten werden genegeerd en het betoog niet de waarheid maar de eigen positie dienen moest. Wat heeft hij geleden als de accenten zo werden gelegd en verschoven dat de zon der waarheid tenslotte verduisterde en men het eigen spel speelde in het licht van een zelfgemaakte toneel-illuminatie.

Zo kwam de strijd onontwikkbaar. Ik noem maar wat: Netelenbos, Geelkerken, promotierecht, Calvinistenbond, Collijn-rede voor de V.U., pluriformiteits-speculaties, het verwereldlijken ten gevolge van zekere gemene-gratie-theorieën, de infiltratie van allerlei, dat het leven uit het volle woord Gods, het leven uit Gods genade en

De christen zegt des „morgens“: ik heb de optima spes, de volkomen hoop aangaande de feiten, die komende zijn, mijn Vader komt erin mee; en des „avonds“: ik heb de continuïteit bewaard van mijn geloof, ik ben geduldig in voorspoed, en dankbaar in tegenspoed.

Dit is dan zoo de existentie van een christenmens; Hij is van God niet abstraherbaar, en zijn kennis is nooit abstractief. Hij zou zwijgen? Ja, als het op tegenspreken aan zou komen; maar verder zal hij spreken, het lied der providentie, die een avondlicht geworpen heeft op den komenden morgen.

(K. S., H. Cat.)

naar Diens wet, aantastte en verteerde. In dat alles stond en streed Schilder. Niemand zag zo scherp als hij. Nooit gaf hij krimp. Wat voor velen duister was en bleef en steeds duisterder werd, zag hij naakt en huiveringwekkend. En daar de nood hem was opgelegd, zweegde hij om het kwaad te ontmaskeren, de afval te keren en de heerlijkheid van Gods woord en kerk en dienst te schilderen met een kleurenpracht en een directheid als maar zelden worden aanschouwd.

En in al die strijd hebben zijn vrienden, neen, allen die hem onbevange volgden in zijn worsteling, Schilder zien zwoegen om zuiver, eerlijk, oprecht te staan voor God en de mensen. Schilder was er toen reeds diep van doordrongen, dat het er in de strijd niet maar op aankomt wat men najaagt, maar ook en misschien nog wel veel meer hoe men dat doet. Reeds in de aller-eerste jaren van zijn optreden doorzag hij, dat het in de kerk in eerste instantie niet misloopt door ketterijen, maar door het gaan ontbreken van de pure, Schriftuurlijke levensstijl, door het vervallen en verdwijnen van de nuchtere, zakelijke vroomheid! En hij vocht om met het oog daarop niet verwerpelijk bevonden te worden. Als zijn brieven eenmaal openbaar zullen worden, zal men zien, dat ze, ondanks hemzelf, alle spreken van wat hij eenmaal, aldus vertolkte: „Ceterum censes“, dat het een moeilijk jaar is, en dat ik erg veel verzoeken heb. Je hebt soms erg veel aan een regel, zelfs aan een kreupelen. Zulk een kreupel is: zien in het gebod, blind in de toekomst. Voor zoover die regel niet claudicat²⁾, geloof ik, tot nu toe, er naar te leven. Je snapt me wel: promotierecht, Hepp, calvinistenbond, Honig, curatoren³⁾, V.U., Colijn enfin allemaal. Recht door zee, amice, al moet 't ook catechiseren blijven in den Boschpolder, usque ad⁴⁾ ik weet niet, wanneer.”

Van strijd tot strijd ging Schilder steeds door. Nimmer zocht hij die. Hij verfoeide hem. Maar hij ontweek hem ook nooit.

De germanse horden en wat nog veel erger was: de germanse afgoderij drong ons volk binnen. Het laatste was trouwens reeds geruime tijd voor het eerste begonnen. Schilder had lang te voren gewaarschuwd. In Erlangen, tijdens zijn studie voor zijn promotie, had hij van nabij de verschrikkelijke uitwerking van deze daemonische geest speciaal op de jeugd, moeten beleven. Was het geen goddelijke providentie, dat hij vlak bij het centrum van de marxistische massa-infectie (Neurenberg) een paar jaar leefde en werkte? Hij zag van nabij hoe deze waanzin de grote massa der studenten greep en vergiftigde. Hij had de moed om ook daar in een grote vergadering van studenten zo te spreken, dat allen ademloos luisterden. En toen de ramp over Holland kwam, was Schilder klaar. Zonder één enkele illusie over wat komen moest en komen zou, rekening houdend met het allerergste, heeft hij in Mei 1940 zijn wapen — zijn pen — gegrepen en heeft hij gedaan wat God van hem vroeg. Zijn hemelse Vader had hem immers niet voor niets, niet voor eigen plezier een krant en een pen toevertrouwd. „God beveelt — wij mogen niet anders. Ons hart dringt ons — we willen niet anders. Of wat hetzelfde is — rustige kracht tot in den dood“ — dat leefde speciaal in de bezettingsjaren met volle kracht in zijn hart.

Wat hebben weinigen op deze binnenkant van deze strijd van Schilder geleet! Hoe velen hebben zich vergaapt aan wat zij „durf“, of misschien wel „bravoure“ noemden. Met volkomen zekerheid kan ik zeggen, dat Schilder ook toen eerst met zijn God heeft geworsteld. Hij heeft gesmeekt om ook in deze grote duisternis alleen maar gehoorzame knecht te mogen zijn en zijn leven niet lief te hebben boven zijn Heer. En toen hij zo zichzelf overwonnen had, gaf God hem de genade om sterker te zijn dan wie een stad inneemt.

En daarom is het ergste, het bitterste gekomen. Toen is het gruwelijkste geschied van wat men een man als Schilder kon aandoen. Hij had de kerk van zijn Heiland zo nameloos lief. Zonder enige aarzeling zou hij zijn leven voor haar hebben gegeven. Met de wil om alles te offeren voor de kerk van zijn Heer had hij als jong predikant zich ter beschikking gesteld voor de zending. En alleen doordat zijn vrouw afgekeurd werd heeft Soemba hem nooit gezien. Al zijn gaven had hij gegeven voor de schoonheid, de heerlijkheid, de heiligheid van Gods kerk in het midden van zijn broeders met woord en daad te loven. En toen kwam het verbijsterende, toen kwam wat hij zich zelf in zijn donkerste uren nimmer had voorgesteld: Hij werd als een schender van

²⁾ Overigens ben ik van oordeel.

³⁾ kreupel is.

⁴⁾ De brief is uit de tijd, toen het emeritaat van Prof. Honig in 't zicht kwam en over een opvolger werd gesproken.

⁵⁾ tot.

¹⁾ Om Woord en Kerk, III, p. 22.